

**ZALECENIE NR 13
DOTYCZĄCE OGÓLNEJ POLITYKI
ECRI:**

**ZWALCZANIE ANTYCYGANIZMU
I DYSKRYMINACJI WOBEC ROMÓW**

PRZYJĘTE 24 CZERWCA 2011

Strasburg, wrzesień 2011

Published by the
European Commission against Racism and Intolerance (ECRI)
Council of Europe - 2011
Printed in Strasbourg

Europejska Komisja Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji:

Mając na względzie Europejską Konwencję Praw Człowieka,

Zalecenie CM/Rec(2009)4 Komitetu Ministrów adresowane do państw członkowskich o edukacji Romów i Travellers w Europie (przyjęte 17 czerwca 2009 r.);

Zalecenie CM/Rec(2008)5 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie polityki dla Romów i/lub Podróżników w Europie (przyjęte 20 lutego 2008 r.);

Zalecenie Rec(2006)10 Komitetu Ministrów adresowane do państw członkowskich w sprawie lepszego dostępu do opieki zdrowotnej dla Romów i Travellers w Europie (przyjęte 12 lipca 2006 r.);

Zalecenie Rec(2005)4 Komitetu Ministrów adresowane do państw członkowskich w sprawie poprawy warunków mieszkaniowych Romów i Podróżników w Europie (przyjęte 23 lutego 2005 r.);

Zalecenie Rec(2004)14 Komitetu Ministrów do państw członkowskich o przemieszczaniu się i obozowaniu Travellers w Europie (przyjęte 1 grudnia 2004 r.);

Zalecenie Rec(2001)17 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie poprawy sytuacji ekonomicznej i zatrudnienia Romów/Cyganów i Travellers w Europie (przyjęte 27 listopada 2001 r.);

Mając na względzie pracę Komitetu Ekspertów do spraw Romów i Travellers(MG-S-ROM);

Biorąc pod rozwagę pracę Europejskiego Komitetu Praw Społecznych;

Mając na uwadze pracę Komitetu Doradczego ustanowionego przez Konwencję Ramową o ochronie mniejszości narodowych;

Przypominając Zalecenie Ogólne ECRI nr 3 w sprawie zwalczania rasizmu i

nietolerancji wobec Romów/Cyganów, mające na celu pomoc państwom członkowskim w podejmowaniu skutecznego działania przeciw dyskryminacji, której oni doświadczają;

Przypominając Zalecenie Ogólne ECRI nr 10 w sprawie zwalczania rasizmu i dyskryminacji rasowej w edukacji szkolnej i poprzez tę edukację oraz Zalecenie Ogólne nr 11 o zwalczaniu rasizmu i dyskryminacji rasowej w policji;

Podkreślając, iż w swych raportach ECRI od wielu lat regularnie zaleca, by państwa członkowskie podejmowały środki dla zwalczania uprzedzeń, dyskryminacji, przemocy i wykluczenia społecznego, doświadczanych przez Romów oraz dla dawania prawdziwej szansy dalszemu istnieniu tożsamości romskiej;

Podkreślając, iż w okresie ostatnich lat Europejski Trybunał Praw Człowieka rozwinął orzecznictwo dotyczące dyskryminacji Romów, doświadczanych w różnych obszarach oraz uznał ich za mniejszość będącą w szczególnie niekorzystnym położeniu oraz narażoną na naruszenia praw i z tego względu wymagającą specjalnej uwagi;

Przypominając, iż antycyganizm jest szczególnie formą rasizmu, ideologią opartą na rasowej wyższości, formą dehumanizacji i zinstytucjonalizowanego rasizmu, wzmacnianego historyczną dyskryminacją, mającą wyraz, m.in. w przemocy, mowie nienawiści, wykorzystywaniu, stygmatyzacji i najbardziej rażącymi formami dyskryminacji;

Podkreślając, iż antycyganizm jest szczególnie trwałą, agresywną, powtarzającą się, powszechną formą rasizmu i przekonani o potrzebie zwalczania tego zjawiska na każdym szczeblu i wszelkimi środkami;

Przypominając, iż dyskryminacja wobec Romów ma swoje główne źródło w ich pochodzeniu etnicznym i stylu życia;

Głęboko zaniepokojeni wzrostem aktów przemocy wymierzonych wobec Romów i zbyt częstą bezkarnością sprawców;

Przypominając, że kultywowanie wyróżniającej się tożsamości niektórych wspólnot romskich, do której przywiązani są ich członkowie jest kwestionowane, zarówno przez rozwój ekonomiczny jak i nieudane wysiłki integracyjne;

Zauważając, iż dla wielu romskich obywateli Unii Europejskiej korzystanie z ich prawa do swobodnego przemieszczania się jest utrudniane przeszkodami administracyjnymi oraz iż są ofiarami nietolerancji i niewłaściwych praktyk;

Potwierdzając jednakże, iż wiele państw członkowskich przyjęło polityki, mające na celu z jednej strony poprawę sytuacji Romów w takich obszarach jak edukacja, zatrudnienie, mieszkalnictwo, zdrowie i kultura, a z drugiej strony zwalczanie doświadczanej dyskryminacji, i tym samym potwierdzając istnienie woli politycznej dla rozwiązania problemów dotyczących Romów;

Uznając, iż władze lokalne i regionalne mają do odegrania rolę szczególnie istotną w zwalczaniu antycyganizmu;

Świadomi ponadto licznych inicjatyw podejmowanych przez Radę Europy – włączając w to Komisarza Praw Człowieka – Narodów Zjednoczonych, OBWE i Unię Europejską, mających na celu poprawę losu Romów i odnotowując efekty takich inicjatyw;

Obserwując, iż pomimo wszystko, sytuacja Romów w większości krajów członkowskich pozostaje niepokojąca i że stale się zwiększają i zaostrzają oznaki antycyganizmu;

Zauważając z troską, iż dyskurs polityczny w wielu krajach członkowskich ma tendencję do stygmatyzacji Romów i podsycania wobec nich nienawiści;

Z niepokojem zdając sobie sprawę z tego, iż opinia publiczna w wielu państwach członkowskich pozostaje

jawnie wrogo nastawiona wobec Romów;

Odnotowując, iż niektóre media przekazują negatywny wizerunek Romów;

Podkreślając, że skuteczność walki z niechęcią wobec Romów wymaga odpowiednich zasobów ludzkich i finansowych;

Biorąc pod uwagę, że środki wspomagające zachowanie romskiej tożsamości stanowią jeden z instrumentów walki z niechęcią wobec Romów;

Świadomi, że każda polityka mająca na celu poprawę sytuacji Romów wymaga nie tylko inwestycji długoterminowych, ale także wyraźnej woli politycznej i zaangażowania samych Romów, oraz społeczeństwa obywatelskiego ;

Podkreślając, że niezbędna dla społeczności romskiej, jest świadomość roli, jaką powinna ona odgrywać w walce z antycyganizmem;

Przypominając, że Europa ze swej historii wywodzi obowiązek pamięci, czujności i oporu wobec wzrostu zjawisk rasizmu, ksenofobii, antysemityzmu i nietolerancji;

Przypominając, że walka z rasizmem, ksenofobią, antysemityzmem i nietolerancją stanowi integralną część ochrony i propagowania uniwersalnych i niepodzielnych praw człowieka, będąc poparciem dla praw każdej jednostki ludzkiej bez jakiegokolwiek rozróżnienia ;

Obserwując, że trwałe uprzedzenie wobec Romów prowadzi do ich dyskryminacji w wielu dziedzinach życia społecznego i gospodarczego, co jest poważnym źródłem procesu wykluczenia społecznego dotykającego Romów;

Oraz , stwierdzając, że aby objąć wielką różnorodność grup uwzględnianych w niniejszym zaleceniu, określenie "Romowie" obejmuje nie tylko Romów, ale także Sinti, Kali, Aszkali, "Egipt", manouche i bratnie grupy ludności w Europie, wraz z Romami migrującymi.

Zaleca by rządy państw członkowskich:

1. **ratyfikowały, jeśli jeszcze tego nie zrobiły, Protokół nr 12 do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, oraz Konwencję Ramową o ochronie mniejszości narodowych;**
2. **zastosowały, odpowiednio do planu krajowego, szeroko zakrojone środki o wielopłaszczyznowym podejściu do zagadnień dotyczących Romów, włączając ich przedstawicieli do wypracowania dotyczących ich koncepcji, konstrukcji, wdrożenia i oceny polityk;**
3. **zwiększały wzajemne zaufanie między Romami a władzami publicznymi w szczególności poprzez przygotowanie mediatorów, wywodzących się m.in. ze społeczności romskiej;**
4. **zwalczały antycyganizm w dziedzinie edukacji, a zatem:**
 - a. dawały wysoki priorytet wdrożeniu zalecenia nr 10, dotyczącego ogólnej polityki ECRI w sprawie zwalczania rasizmu i dyskryminacji rasowej w edukacji i poprzez edukację szkolną;
 - b. podejmowały środki na rzecz zapobiegania stereotypom, uprzedzeniom i dyskryminacji doświadczanej przez dzieci romskie w szkołach a także ich zwalczania, poprzez kształtowanie świadomości rodziców dzieci nie romskiego pochodzenia oraz poprzez szkolenie kadry nauczycielskiej, w szczególności w zakresie edukacji międzykulturowej;
 - c. włączały temat ludobójstwa Romów ("Porajmos") do programów szkolnych;
 - d. podejmowały pilne środki, zarówno prawne jak i polityczne, celem zakończenia segregacji w szkole dzieci romskich oraz integrowania ich w szkołach, w których większość stanowią uczniowie należący do ludności przeważającej na danym terenie;
 - e. położyły kres zbyt częstemu umieszczaniu dzieci romskich w szkołach specjalnych, zapewniając, iż uczniom romskim nie cierpiącym na zaburzenia psychiczne oszczędza się takiego umieszczania, zaś ci którzy zostali już umieszczeni zostaną szybko skierowani do zwykłych szkół;
 - f. zwalczą, stosując sankcje, zastraszanie w szkole dzieci romskich;
 - g. podejmą wszelkie stosowne środki celem zwalczania absencji w szkołach i zmniejszania się liczby uczniów romskich pośród ogólnej liczby uczniów;
 - h. podejmą działania mające na celu zwiększenie świadomości rodziców romskich co do wagi edukacji przedszkolnej, zapobiegania rezygnacji z nauki oraz priorytetowego znaczenia edukacji ich dzieci;
 - i. wyeliminują wszelkie przeszkody finansowe i administracyjne dostępu dzieci romskich do edukacji;
 - j. zapewnią by każde dziecko romskie miało rzeczywisty dostęp do edukacji przedszkolnej;
 - k. powołają szkolnych mediatorów, także pośród Romów, dla zapewnienia łączności pomiędzy szkołą a rodzicami romskimi;

- l. zapewnią, iż znaczna liczba Romów dołączy do kadry nauczycielskiej celem wspomoczenia integracji dzieci romskich w systemie szkolnym;
- m. zapewnią potrzebującym uczniom romskim zajęcia przygotowujące i dodatkowe w języku (językach) urzędowym;
- n. zaoferują uczniom romskim, na prośbę rodziców, zajęcia w ich języku ojczystym ;
- o. podejmą działania zapewniające ciągłą edukację dla dzieci z romskich wspólnot Romów migrujących
- p. ułatwią dorosłym Romom, realizując ich życzenie, dostęp do edukacji ustawicznej;
- q. zapewnią by podręczniki szkolne nie utrwały stereotypów o Romach i zawierały informacje o języku romskim, kulturze oraz historii oraz prezentowały dorobek wniesiony przez Romów do społeczeństwa;
- r. zapewnią, iż przypadki dyskryminacji wobec Romów w sferze edukacji będą ścigane i karane;

5. zwalczały antycyganizm w zatrudnieniu, i stosownie do tego:

- a. zapewnią, by ustawodawstwo krajowe gwarantowało realną ochronę przeciw dyskryminacji w zatrudnieniu i by rzeczywiście było ono stosowane;
- b. w tym celu zapewnią odpowiednie szkolenie urzędników służby cywilnej;
- c. podejmą pozytywne działania skierowane do Romów dotyczące zatrudnienia, a w szczególności w zakresie rekrutacji i szkolenia zawodowego;
- d. promować będą zatrudnienie Romów na wszelkich szczeblach sektora publicznego;
- e. podejmą działania dla wyeliminowania dyskryminacji Romów w odniesieniu do rekrutacji i rozwoju kariery;
- f. wspomogą Romów dyskryminowanych w zatrudnieniu w dochodzeniu ich praw przed odpowiednimi organami cywilnymi lub administracyjnymi;
- g. przeprowadzą kampanie informacyjne i uświadamiające w sektorach prywatnym i publicznym celem zapewnienia znajomości odpowiedniego ustawodawstwa oraz poprawy jego wdrażania w odniesieniu do Romów;
- h. usuną wszelkie, także biurokratyczne, przeszkody wykonywania tradycyjnych zawodów;
- i. w konsultacji z Romami znajdą alternatywy dla zanikających zawodów, tradycyjnie przez nich wykonywanych, np. poprzez oferowanie im korzystnych pożyczek na założenie własnej działalności gospodarczej lub/i proponowanie ulg podatkowych;
- j. zapewnią ściganie i karanie przypadków dyskryminacji Romów w zatrudnieniu;

6. zwalczały antycyganizm w odniesieniu do warunków mieszkaniowych i prawa do poszanowania domu, a zatem:

- a. przyznają Romom dostęp do godziwych warunków mieszkaniowych;
- b. zwalczają segregację *de facto* albo segregację wymuszoną w sferze mieszkalnictwa;
- c. gwarantują, iż zapewnienie Romom nowych mieszkań socjalnych pomoże w ich integracji i nie będzie kontynuacją ich segregacji;
- d. zapewniają, że Romowie nie będą eksmitowani bez powiadomienia i bez szans na przesiedlenie do przyzwoitego lokalu;
- e. podejmują kroki dla zalegalizowania zamieszkiwania przez Romów terenów lub mieszkań zbudowanych z naruszeniem miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, jeśli taka sytuacja była tolerowana przez długi czas przez władze publiczne;
- f. promują współistnienie i wzajemne zrozumienie pomiędzy osobami pochodzącymi z różnych kultur w dzielnicach, w których żyją Romowie i nie Romowie;
- g. zwalczają uprzedzenia i stereotypy dotyczące Romów i Romów migrujących w odniesieniu do dostępu do mieszkań;
- h. zwalczają jakąkolwiek dyskryminację wobec Romów w odniesieniu do mieszkalnictwa, w szczególności poprzez zapewnienie odpowiedniego stosowania prawa, w tym prawa antydyskryminacyjnego;
- i. podejmują skuteczne działania wobec odmowy wpisania Roma do rejestru mieszkańców, jeśli ten życzy sobie się osiedlić na stałe lub tymczasowo;
- j. zapewniają, iż przepisy o planowaniu przestrzennym nie naruszają systemowo tradycyjnego trybu życia Romów migrujących;
- k. zapewniają by odpowiednie obszary na obozowanie, zarówno do trwałego zamieszkiwania, jak też tranzytu, były dostępne dla Romów migrujących w wystarczającej liczbie na odpowiednich terenach i stosowną, funkcjonującą infrastrukturę;
- l. wspierają konsultacje pomiędzy społecznościami lokalnymi a Podróżnikami odnośnie przeznaczonego dla nich miejsca obozowania;
- m. zapewnią by przypadki dyskryminacji Romów w odniesieniu do mieszkalnictwa były ścigane i karane;

7. zwalczają antycyganizm w opiece zdrowotnej, i stosownie do tego:

- a. podejmują działania dla zapewnienia Romom równego dostępu do wszelkiego rodzaju opieki zdrowotnej;
- b. powołują mediatorów zdrowia, w szczególności ze społeczności romskiej, w celu zapewnienia łączności pomiędzy personelem i kadrą zarządzającą instytucjami ochrony zdrowia a Romami;
- c. podejmują pozytywne działania dla zapewnienia, iż żadne przeszkody finansowe czy administracyjne nie ograniczą dostępu Romów do opieki zdrowotnej i leczenia;

- d. zapewniają szkolenie dla pracowników służby zdrowia celem zwalczania stereotypów, uprzedzeń i dyskryminacji wobec Romów;
- e. zapewnią ściganie i karanie przypadków dyskryminacji Romów w sektorze zdrowia ;
- f. jednoznacznie zakazują wszelkich praktyk przymusowej sterylizacji kobiet romskich;
- g. przeciwdziałają i zwalczają jakąkolwiek segregację w szpitalach, a w szczególności na oddziałach położniczych;

8. zwalczają przemoc rasistowską i przestępstwa wobec Romów, i stosownie do tego:

- a. przywiązują szczególną wagę do wdrożenia zalecenia nr 11, dotyczącego ogólnej polityki ECRI w sprawie zwalczania rasizmu i dyskryminacji rasowej w policji, szczególnie Rozdziału III o roli policji w zwalczaniu przestępstw rasistowskich i monitorowania incydentów rasistowskich;
- b. tworzą całościowy system rejestrowania aktów przemocy wobec Romów;
- c. podejmują działania zachęcające romskie ofiary przemocy rasistowskiej i przestępstw do składania zawiadomień, w szczególności poprzez uświadamianie ich o istnieniu odpowiednich organów i poprzez zapewnienie, że w razie potrzeby, otrzymają one odpowiednią pomoc;
- d. organizują policji, prokuratorom i sędziom specjalne szkolenia dotyczące prawa penalizującego przestępstwa rasistowskie oraz jego implementację w odniesieniu do ofiar romskich;
- e. gwarantują, iż policja i prokuratura prowadzą stosowne śledztwa, dotyczące przestępstw rasistowskich i aktów przemocy wobec Romów w sposób uniemożliwiający sprawcom uniknięcie kary;

9. zwalczają oznaki antycyganizmu, które mogą pojawić się ze strony policji, i stosownie do tego:

- a. przywiązują szczególną wagę do wdrożenia zalecenia nr 11, dotyczącego ogólnej polityki ECRI w sprawie zwalczania rasizmu i dyskryminacji rasowej w policji; zachęcają Romów będących ofiarami nieodpowiedniego zachowania policji do wnoszenia skarg, oferując im potrzebną pomoc;
- c. zapewniają aby śledztwa były prowadzone w sprawach, w których istnieją podejrzenia nieodpowiedniego zachowania wobec Romów, tak by sprawcy zostali oskarżeni i ukarani;
- d. szkolą policję w zakresie praw człowieka i odpowiedniego ustawodawstwa, szczególnie w celu poprawy relacji ze społecznościami romskimi;
- e. podnoszą świadomość policji dotyczących problemów Romów oraz szkolą ją w szczególności w sprawach dotyczących przemocy i przestępstw rasistowskich w celu lepszego przeciwdziałania i zwalczania tych zjawisk;

- f. podejmują działania celem promowania naboru Romów do policji, prowadząc w tym celu kampanie informacyjne w społecznościach romskich;
- g. zapewniają, by Romowie mieli te same możliwości rozwoju kariery w strukturach policji;
- h. rekrutują i szkolą odpowiednią liczbę mediatorów, w szczególności ze społeczności romskiej, celem zapewnienia łączności między Romami a policją;
- i. zapewniają zgodnie z paragrafem 10 zalecenia nr 11 ECRI, utworzenie niezależnego organu do badania w szczególności skarg złożonych na policję przez Romów;

10. zwalczają antycyganizm wyrażany w mediach, szanując zasadę ich redakcyjnej niezależności, i stosownie do tego:

- a. zapewniają, iż prawo jest realnie stosowane wobec mediów, które wzniecają dyskryminację, nienawiść lub przemoc wobec Romów;
- b. zachęcają media do pomijania pochodzenia etnicznego osób wymienianych w artykułach lub reportażach, kiedy nie jest to niezbędne do dobrego zrozumienia wydarzeń;
- c. zachęcają media do przyjęcia kodeksu dobrych praktyk celem zapobiegania m.in. jakiegokolwiek prezentacji informacji, która wywołuje uprzedzenia lub może wzniecać dyskryminację, nienawiść lub przemoc wobec Romów;
- d. zachęcają media do powstrzymania się od nadawania informacji mogących podsycić dyskryminację i nietolerancję wobec Romów;
- e. wspierają wszystkie inicjatywy podejmowane celem uświadomienia pracowników mediów i ich organizacji zagrożeniami antycyganizmem ;
- f. zachęcają wyspecjalizowane struktury mediów do oferowania dziennikarzom specjalnych szkoleń odnoszących się do kwestii Romów i antycyganizmu;
- g. promują udział Romów w sektorze medialnym głównie poprzez podejmowanie kroków zmierzających do rekrutowania i szkolenia dziennikarzy i prezenterów spośród społeczności romskich;

11. zwalczają antycyganizm w odniesieniu do dostępu do miejsc otwartych dla publiczności, i stosownie do tego:

- a. zapewniają, iż prawo antydyskryminacyjne ma zastosowanie do właścicieli lub osób odpowiedzialnych za miejsca otwarte dla publiczności, którzy odmawiają wstępu Romom;
- b. podejmują działania dla zachęcenia prywatnych firm ochroniarskich do podnoszenia świadomości ich personelu i szkolenia go celem unikania jakiegokolwiek dyskryminującego podejścia lub zachowania wobec Romów;

- 12. zwalczają antycyganizm w odniesieniu do dostępu do usług publicznych, i stosownie do tego:**
 - a. zapewniają, iż Romowie mają dostęp do zasiłków pomocy społecznej na tych samych warunkach co reszta populacji i że prawo dyskryminacyjne jest stosowane, jeśli zachodzi taka potrzeba;
 - b. zapewniają, iż społeczności romskie skoncentrowane w pewnych dzielnicach lub wioskach nie są pokrzywdzone w dostępie do usług publicznych, takich jak dostawa wody, kanalizacja, elektryczność, usuwanie odpadów, transport, dostęp do systemu dróg i ich utrzymania;
 - c. oferują urzędnikom służby cywilnej szkolenie z zakresu zapobiegania rasizmowi i dyskryminacji wobec Romów oraz odpowiedniego ustawodawstwa;
 - d. zachęcają Romów do wnoszenia skarg, jeśli uważają się za ofiary dyskryminacji ze strony urzędników służby cywilnej;
 - e. ścigają i karają urzędników służby cywilnej dopuszczających się dyskryminacji wobec Romów;
 - f. zapewniają, że Romowie korzystają z tego samego rodzaju i jakości usług co reszta populacji;
- 13. zwalczają antycyganizm w dostępie do dóbr i usług, w szczególności w sektorach bankowym i ubezpieczeniowym;**
- 14. w celu lepszej oceny problemów, celem zwalczania zjawisk w sposób w bardziej efektywny oraz realizacji stosowanych polityk zbierają dane statystyczne o Romach w szczególności w dziedzinie edukacji, zatrudnienia, mieszkalnictwa i zdrowia, zapewniając poszanowanie zasad poufności, dobrowolnej samoidentyfikacji i świadomej zgody;**
- 15. potępiają wszelką publiczną debatę, która wzniesie bezpośrednią lub pośrednią dyskryminację, nienawiść lub przemoc wobec Romów;**
- 16. sprzyjają systemowi monitorowania przejawów postaw antycygańskich w Internecie i zapewniają skuteczne ściganie, postępując zgodnie z zasadami określonymi przez Protokół Dodatkowy do Konwencji o cyberprzestępczości, dotyczący kryminalizacji czynów o charakterze rasistowskim i ksenofobicznym, popełnionych za pośrednictwem systemów komputerowych oraz jego stosowania;**
- 17. ogólnie rzecz biorąc w celu zwalczania antycyganizmu i dyskryminacji wobec Romów zapewniają:**
 - a. że nazwa używana oficjalnie dla różnych społeczności romskich jest nazwą, pod którą ta wspólnota chce być znana;
 - b. promocję i ochronę kultury romskiej, rozwijają lepszą wiedzę pozostałej części populacji na temat społeczności romskich, jak również wspierają dialog międzykulturowy;
 - c. wspieranie kobiet romskich i ich praw oraz zwalczanie dyskryminacji wielokrotnej, której mogą doświadczać;
 - d. że wszystkie dzieci romskie są rejestrowane po urodzeniu;
 - e. że wszyscy Romowie otrzymują dokumenty tożsamości;

- f. że ustawodawstwo dotyczące obywatelstwa nie jest dyskryminujące wobec Romów;
- g. obywatelstwo dla Romów celem wyeliminowania wszystkich przypadków bezpaństwowości;
- h. że ustawodawstwo dotyczące swobody przemieszczania się osób i jego stosowanie nie są dyskryminujące wobec Romów;
- i. odpowiednią reprezentację polityczną, umożliwiającą Romom wysłuchanie ich głosu;
- j. dostęp Romów do pomocy prawnej, tak by mogli dochodzić swych praw we wszelkich okolicznościach;
- k. promocję sportu w takim stopniu, w jakim promuje on poszanowanie różnorodności i ułatwia integrację Romów.

